

Don Péter–Raj Tamás: Zsidó históriák.
Bp., Makkabi, 1997. 149. p.

„Kunyhóban és palotában, az egyetemi katedrákon és a parlamentben, a zöldasztalnál és a fehérasztalnál, mindenütt derűt sugároz felénk az anekdota. A politikában, a tudományban, a szószéken és színpadon éppúgy szóhoz jut, mint amilyen sajtósárgos fűszere a társalgásnak.” Az idézet György Lajosnak az anekdotáról szóló művéből való.¹ A szerző így határozta meg a műfaj lényegét: „...valamely, keresetlenül elbeszélte esemény tükrében személyek, korok vagy szellemi áramlatok jellemző képét akarja szemléltetni. Lényegének meghatározásában a hangsúly a tárgyán, a külső történésen van.”²

György Lajos példaszerűen mutatja be az anekdota keletkezését, előszóban való terjedését és virágzását. Leszögezi, hogy sem az események hitelességével, sem a történet hangulatával nem törődünk, csak az a fontos, hogy jellemző legyen.

Helyesen állapítja meg azt is, hogy az anekdota verbális műfaj, s ez meghatározza a történet szerkezetét, hiszen a szóbeli közlés, „a közvetítésnek ez a módja [...] a minden fölöslegest mellőző rövid előadásmódot kedveli, föltétlen világosságra, érdeklődést keltő élénkségre, sőt csattanóságra törekszik.”³

Az anekdota rögzítését az emberélet végessége mellett az is sürgeti, hogy mind kevesebb alkalom kínálkozik a mesélésre, s mind kevesebb mesélő vár a kínálkozó alkalomra. Az anekdota azonban majdnem belepusztul a leírásba. Ám egyben új erőre kap – az olvasóból mesélő válhat.

Sokszor tartja életben az anekdotát, hogy a régi, elfeledett szereplő helyébe a közösség új halhatat-

lanja lép. Az anekdoták legtöbbje tisztavirág-életű. A magyar irodalomban Andrád Sámuel, Kónyi János, Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Tóth Béla, Váradi Antal, György Lajos, Békés István – hogy csak a legismertebbeket említsük – munkájának köszönhetően reprezentatív anekdotagyűjtemények születtek. A legfrissebb vállalkozás, a *Zsidó históriák* című könyv szerzői: Don Péter és Raj Tamás is arra törekedtek, hogy színpompás csokrot köszenek ismert és ismeretlen anekdotákból. A história szó nem egészen helyénvaló. A kifejezés a történet szinonimája, azt sugallja, hogy ezek az epizódok hitelesek. Márpedig az anekdotának legbizonytalanabb része éppen a cselekmény, a história. A jó anekdotában persze mellékes a cselekmény, nem a történet a fontos, hanem az, hogy jellemző legyen a korra, a főszereplőkre, hogy „akár meg is történhetett volna...”

Az anekdota történeti hűségének tisztázása csak látszólag felesleges. A hazai színháztörténet-írás ugyanis hosszú évtizedekig anekdotákból táplálkozott, az anekdotákat dolgozta fel, dolgozta át, tette közzé. A magyar anekdotakincs bőséges forrásul szolgált ehhez a tevékenységhez. Így aztán nem csoda, hogy a *Zsidó históriákban* előkelő helyet foglalnak el azok a történetek, amelyeknek főszereplői színészek, színigazgatók, rendezők.

A színházi előadás egyszerű, megismételhetetlen és felidézhetetlen kollektív alkotás. Az alkotó(művész) nem őrizheti meg alkotásának lényegét, csak annak egyes dokumentumait: színlapot, fényképet, koszorút, emlékvetsert, kosztümöt, kelléket, premierajándékot stb. A színház körül születő és újjászülető anekdoták részben ezt az emlékhianyot pótolták. Az előadások lefolyása körül támadt tech-

¹ György Lajos: Az anekdota. In: *A magyarság néprajza*. Sajtó alá rendezte: Czákó Elemér. 3. k. Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1943. 152.

² György Lajos: i. m. 151.

³ György Lajos: i. m. 151.

nikai bonyodalmak, a szerep nem tudása, a baki, a színjátszószemély és a megformált szerep azonosításából támadt konfliktus éppen úgy témája ezeknek a történeteknek, mint a színészpálya rögzössége, a nélkülözések és hódítások; a kezdetleges színháztechnika következményei; a kis létszámú társulat birkózása a sokszereplős drámai alkotásokkal.

Az anekdoták felölelik a színész életének és működésének valamennyi lényeges szegmentumát, növelték népszerűségét, a színpadi alakításról fennmaradt töredékes emlékeket kézzel fogható, kerek történetekkel egészítve ki.

A hazai színháztörténet-írás pedig ahelyett, hogy a töredékes emlékek gyűjtésével és feldolgozásával foglalkozott volna, belefeledkezett az anekdotába, s hivatalos történetté avatta.

Mindennek nem mond ellent, hogy az anekdotának lehet forrásértéke. Csak kritikával kell olvasni! Sőt: kritikával kell mesélni! Két jellemző példa a *Zsidó históriákból*. Az egyik anekdota főszereplője Bárdos Artúr, akinek ez a könyv ismét önhittséget és nagyképűséget tulajdonít. Hogy a pesti művészvilágban tartás nélkül nem őrizhette meg ars poeticáját és egyéniségét az ember, az nem szorul magyarázatra a *Zsidó históriákat* olvasva sem. Hogy Bárdos Artúrt irigyelték sikerei miatt – természetesen. Színészfelfedezőként gyakran tévedett – tény. De miért kellett az anekdota kedvéért – állítólag amikor az *Ábel* nevű színészújonc megbukott, Sebestyén Géza „*Káin* rehabilitálva van” szavakkal hagyta el a színházat – újra meg újra leírni: nem ismerte be tévedéseit, meg azt, hogy egyszer azt álmodta, hogy ő a Bárdos? Tényleg ő volt. Ráadásul tévedéseit is beismerte *A színház műhelytitkairól* (Bp., 1943.) írt könyvében. Elégtételül álljon itt egy még nem publikált, „ellenanekdota”:

Beck Ö. Fülöp szobrászművész arról faggatta Bárdost Artúrt, hogy tudja elviselni színházigazgatóként és rendezőként, hogy nap nap után műveletlen és ostoba színészekkel kell bajlódnia. Bárdos azonban kivágta magát: – Alkotás közben te is összesározod magad!

De nem járt jobban a Nemzeti Színház egykori igazgatója, Németh Antal sem, akit a könyv szerény képességű karrieristának ábrázol. Németh – ahogyan ezt több tanulmány, így Koltai Tamásé bemutatja – kivételes tehetségű rendezője színháztörténetünknek.

A színházi részben sajnos csak ötletszerű váltogatásról van szó, amely a jéghegy csúcsát adja. Nem törekedtek a szerzők arra, hogy a kötetbe csak olyan témájú anekdoták kerüljenek, amelyek kapcsolódnak a zsidóság magyarországi sorsához, a vallási különbségekhez, az antiszemitizmushoz; s arra sem, hogy a gazdag tematikájú zsidó anekdotákból minden típust bemutassanak.

Még nem született meg a 20. századi magyar művelődéstörténetet felölelő anekdotagyűjtemény, annak ellenére, hogy több válogatás megjelent erről a korszakról. Ezek az antológiák azonban hiányosak és egyoldalúak. Rendre kimaradtak belőlük a tabunak számító vallási, világnézeti tematikájú elbeszélések, csakúgy mint a „védett” személyekről szóló történetek.

Elodázhatatlan feladat volna anekdotakincsünk összegyűjtése. Ezekben a történetekben ugyanis, ahogy a *Zsidó históriák* előszavában Raj Tamás mondja: „A történelmi és társadalmi események [...] az igazi (és eredetien érdekes) magyar anekdota, a jellegzetes pesti humor képeiben jelennek meg.”

De az anekdoták gyűjtésekor, feldolgozásakor, mesélésekor nem elhanyagolható egy másik szempont sem. Talán nem vesztett aktualitásából, s az interneten száguldozó, a virtuális valóságban élő ember megszíveli Kónyi János szavait: „A becülettel nem ellenkező tréfás ember mindeneknél kellemetes, és mintegy kézenfogva kapják a társaságban, de ellenben mely szenvedhetetlen az olyan, akitől valamely értelmes és okos beszédet reménylettünk, noha semmi egyebet az oktalán, haszontalan és izetlen dologról csevegni nem tud. Úgy mint: ennek kicsodás ökre, számára, amannak mely jó hajtókutyái s macskái vannak, hány réf posztót vett nadrágnak s mentének. Sőt még olyanok is elegen találtak, kik egyedül más jámboroknak is rágalmazásokra és becstelenségekre eresztik meg nyelveket, melyen az emberséges embernek gyomra is emelődik. De az oly, ki kellemetes és különös példákkal és históriákkal beszédét kedveltetni s ékesíteni tudja, az oly ember – mondom – nemcsak hogy érdemes embereknek társaságokban méltóztatik, hanem az ő elméjét s maga kedveltetését dicsérettel emlegetik s hirdetik.”⁴

Gajdó Tamás

⁴ Kónyi János: *A mindenkor nevető Democritus*. Válogatta, sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és az utószót írta Bíró Ferenc. Bp., Magvető, 1981. 10.